

Elveszett illúziók

A politikai megváltás lehetetlensége Krasznahorkai László
Az ellenállás melankóliája című művében

Miközben hajlamosak vagyunk elfogadni, hogy a világ-irodalom egyes alkotói – mint például Shakespeare vagy Dosztojevszkij – nem csupán irodalmi értéküket, hanem politikaelméleti mondanivalójukat tekintve is kiemelkedő jelentőségű műveket hagytak ránk, addig az élő vagy a közelmúltban elhunyt szerzők kapcsán jóval gyakrabban vetődik fel a kérdés, hogy politikai relevanciájú szövegeik vajon bírnak-e az „itt és moston” túlmutató politikai üzenettel. Joggal föltehető, hogy a kortársi teljesítmények értékelésének bizonytalansága hozzájárul ahhoz, hogy írásaik – leszámítva talán a populáris irodalom irányába hajló tudományos-fantasztikus alkotásokat – jobbra kívül esnek a politika és irodalom mint interdiszciplináris terület művelőinek érdeklődési körén. Noha e jelenség a nemzetközi szinten is megfigyelhető, a hazai szépirodalmi szövegekkel politikai szempontból foglalkozó munkákat tekintve kiváltképp feltűnő a kortárs textusoknak a kanonizált írásokkal szembeni háttérbe szorulása.

E tekintetben üdítő kivételt jelent a 2025-ben Nobel-díjjal kitüntetett Krasznahorkai László munkássága, aki nem egyszerűen a magyar és a nemzetközi szépirodalmi szféra ismert és elismert alakja, hanem politikus-írónak is nevezhető, mégpedig két értelemben is. Politikai jelenlétének egyrészt van egy közéleti szintje: az aktuális politikai események kapcsán tett észrevételeit rendre élénk érdeklődés övezi, s azok nyomán nemegyszer pezsgő viták alakulnak ki.¹ A mi szempontunkból ennél jóval fontosabb, hogy hatása – valamint a művei inspirálta film- és operaművészeti alkotások² hatása – az akadémiai világban, így a politikaelmélet területén is kimutatható.³ Kiváltképp

képp igaz ez két korai alkotására, a *Sátántangóra*⁴ és *Az ellenállás melankóliájára*.⁵

Az ikerregényekként is emlegetett művek politikai üzenete megegyezik: mindkét könyv a remény és a reménytelenség túlfeszített dinamikáját elemzi, rámutatva arra, hogy a kilátástalanság jellemezte korokban a politikai megváltás igénye szinte természetszerűleg jelenik meg. Érzékelhető különbség azonban, hogy a *Sátántangó* ikonikus tanyavilágával szemben *Az ellenállás melankóliájának* politikuma a kontextusát adó kistelepülési panorámának köszönhetően jóval explicitebb formában rajzolódik ki, és ilyen értelemben a teoretikus vizsgálódásra is alkalmasabb keretet biztosít.

Írásomban a politikai megváltás jelenségét és annak szükségszerűen kudarcos jellegét járom körül Krasznahorkai e regényére támaszkodva. Politikaelméleti szempontból a könyv nagy erénye, hogy mondanivalója a (közlelebbről meg nem nevezett) dél-alföldi kisváros teremtette kontextuson túl is érvényes: gondolatisága nem kötődik szorosan helyhez és időhöz,⁶ hiszen a földi megváltásba vetett reményhez kapcsolódó dinamika – sajátos mintázatot mutatva – az egyetemes politikatörténet, kiváltképp a modern kor rendre felbukkanó fenoménja.

A bevezető részben a politikai vallások és a politikai megváltás fogalmának főbb vonásait emelem ki Eric Voegelin munkássága nyomán, majd sorra veszem az illúziók és a vágyak beteljesületlensége közötti folyamat egyes szakaszait, amelyek rendszerezett leírása kulcsfontosságú a vizsgált fogalom jellegzetességeinek megértéséhez. Elemzésemben tudatosan nem törekszem a cselekmény egé-

¹ Ennek eklatáns példája az a közéleti polémia, amely egy svéd sajtóterméknek, a *Svenska Dagbladet*nek 2025 elején adott interjóját követően bontakozott ki. DIENES Gabriella: „Magyarországon már nincs remény” – Krasznahorkai László egy svéd lapnak = 24.hu, 2025. február 2.

<https://24.hu/kultura/2025/02/02/krasznahorkai-laszlo-magyarorszag-nincs-remeny-konyv-herscht/>

² Mindenekelőtt a Tarr Béla rendezte *Werckmeister harmóniákra* és Eötvös Péter *Valuska* című operájára érdemes gondolni.

³ GYULAI Attila: *Sovereign taxidermy. Contesting ultimate decisions with Melville, Schmitt and Krasznahorkai* = *Journal of Political Power*, 2025, 2., 1–17.; SHAPIRO, Michael J.: *“The Light of Reason”*. *Reading the*

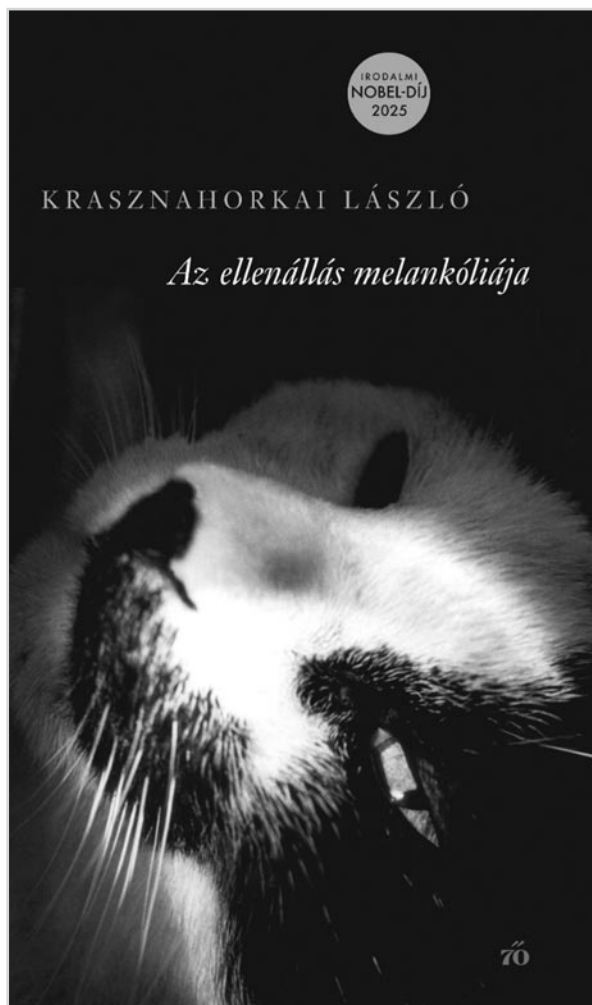
“Leviathan” with “The Werckmeister Harmonies” = *Political Theory*, 2017, 3., 385–415.

⁴ KRASZNAHORKAI László: *Sátántangó*. Bp., Magvető, 2024

⁵ KRASZNAHORKAI László: *Az ellenállás melankóliája*. Bp., Magvető, 2018. A regényből vett idézetek esetében a főszövegben tüntetem fel a vonatkozó oldalszámot zárójelben.

⁶ Ez még akkor is igaz, ha a két említett regény egyaránt „a kelet-európai térség társadalmi és emberi kérdéseit állítja a középpontba, számos konkrét utalást tartalmaz az államszocializmus időszakára nézve”. ZSADÁNYI Edit: *Félelem a szabadságtól: Kiegészítő megjegyzések Krasznahorkai Sántántangó című regényének értelmezéséhez a nemzetközi recepció fényében* = *Tiszatáj*, 2020, 6. sz., 74–84., 74.

Krasznahorkai
László,
*Az ellenállás
melankóliája*,
2025
© Magvető
Kft.

szének beható vizsgálatára, hanem csupán a szöveg politikatudományilag releváns aspektusait igyekszem feltárni.

Politikai vallások és politikai megváltás

A politika és a vallás szétválasztásának ideája a felvilágosodás kezdete óta központi szerepet játszik az európai eszmetörténetben, ennek ellenére távolról sem állíthatjuk, hogy az elmúlt közel kétszázötven évben a vallásos felfogást idéző elemek kivesztek volna a nyugati politikai gondolkodásból. Sőt, kijelenthető, hogy a XX. század két legpusztítóbb ideológiája, a náciizmus és a kommunizmus sok tekintetben annak ellenére is kísérteties hasonlóságot mutatott a vallásos szemlélettel, hogy elvi és gyakorlati szinten mindkettő kifejezetten ellenségesen lépett fel a hitgyakorlás formális kereteit biztosító egyházakkal szemben. A totaliter gondolkodásmódok kutatóiban jog-

gal merül fel a kérdés: mivel magyarázható, hogy a hatalmi szempontokat totalizáló ideológiák számos tekintetben mégis a hagyományos vallásokra emlékeztető jegyeket viselnek?

E probléma foglalkoztatta *Political Religions* című írásában⁷ a német származású politikai filozófust, Eric Voegelin-t is. A náci hatalomátvételt követően Bécsből előbb Svájcba, majd az Egyesült Államokba emigráló gondolkodó 1938-ban született munkájában arra a következtetésre jutott, hogy az ideologikus eszmék vallásszerű arculata nem a véletlen műve, hanem világosan következik a modernitás szellemében fogant világnézetek természetéből. Voegelin értelmezése szerint e kollektivisták politikai rendszerek totalitárius jellegében voltaképpen a vallásos látásmód sajátos ismertetőjegyei lelhetők fel. „A politikai kollektivizmus nem kizárólag politikai és morális jelenség, sokkal fontosabbnak tűnik számomra a benne rejlő vallási elem.”⁸ Döntő különbség azonban, hogy míg a hagyományos értelemben vett vallások a tökéletességet a túlvilágon ígérik beteljesülni, addig a modern politikai ideológiák azt az illúziót táplálják, hogy a Paradicsom már a földi valóság keretei közt elérhető. Habár a náciizmus és a kommunizmus más és más koncepcióval rendelkezik a hibátlan társadalmi berendezkedés mibenlétét illetően, megegyeznek abban, hogy állításuk szerint csakis a hozzájuk köthető gondolkodásmód hordozza azt a tudást, a gnóvizist, amely lehetővé teszi hiányosságokkal terhelt társadalmi keretrendszerünk gyökeres újraszabását.

Ezen eszmerendszerek működésmódjának vissza-visszatérő eleme a politikai megváltás mozzanata. Nem meglepő, hogy a földi üdvözüléshez kizárólag az adott ideológiák vezetőit követve juthatunk el, akik egyfajta messiási szerepet betöltve arra hivatottak, hogy az eltévelyedett tömeg (vagy inkább: gyülekezet) tagjai számára kiutat mutassanak reménytelen életükből. A retorikájukban és szimbólumrendszerükben egyaránt vallásokat imitáló politikai mozgalmak legfőbb üzenete, hogy gyarló emberi természetünkől megszabadulni csakis a politikai megváltás kivételes, totális, radikális és kollektív aktusában lehetséges. S megfordítva: ebben kételkedni eretnkség, ezzel szembeszállni pedig a kárhozát legbiztosabb útja.

Voegelin vélekedése szerint a politikai vallások és a politikai megváltás gondolatának XX. századi elterjedése egyértelműen visszavezethető az európai gondolkodást meghatározó szekularizációs tendenciákra, ugyanis – a felvilágosodás filozófusainak meggyőződésével ellentétben – a vallási keretek közt megélhető transzcendens élmény iránti igény a társadalmi mindennapokat átható racio-

⁷ VOEGELIN, Eric: *Political Religions*. Lewiston, The Edwin Mellen Press, 1986

⁸ VOEGELIN, Eric: *A politikai vallások*. Ford. BALOGH László Levente, MUNKÁCSI Péter = *Századvég*, 2011, 1. sz., 27–67., 28.

lista megközelítés dominánssá válásával sem veszett ki, sőt, pontosan ennek kielégítetlensége „készítette elő” a teret a politikai vallások felemelkedéséhez. Innen nézve tehát a politika egyfajta hitpótlékként szolgál,⁹ amely torz módon, a politika eszközkészletével reagál a modern társadalmak létező spirituális szükségleteire. A politika szerepével kapcsolatos félreértés azonban elkerülhetetlenül tragikus következményekkel járt, s a perfekcionista társadalmi berendezkedés megvalósítása helyett korábban nem tapasztalt nagyságrendű kollektív szenvedést hozott az emberiség számára.

Annak ellenére, hogy a Carl Schmitt-i politikai teológia fogalmával sok tekintetben rokonítható, ám attól lényegi pontokon mégis különböző¹⁰ terminológiával később maga a szerző sem volt teljes mértékben elégedett,¹¹ és a túlságosan is tág vallás kifejezés helyett egyre inkább a gnoszticizmus terminussal igyekezett megragadni a totalitárius ideológiák jellegzetességeit, munkájának szóhasználatára mégis megtermékenyítőleg hatott a szóban forgó eszmerendszerekkel foglalkozó szakirodalomra, rámutatva a fenti politikai ideológiák szembevető kvázi valósi vonásaira.

Kedvezőtlen klimatikus viszonyok

Az igazán nagy hatású politikai események kezdete a legritkább esetben köthető valami kézzelfogható és beazonosítható emberi tethez vagy társadalmi történéshez; ha ugyan a jelentőségteli változások konkrét lefolyására nem is, de bekövetkezésükre elég pontosan lehet következtetni a politikai klíma alakulását figyelve. Ez a – távolról a közérzülettel azonosítható – fogalom az, amellyel az empirikus társadalomtudományok, köztük a politikatudomány nehezen tud mit kezdeni: megmérni és modellezni próbálja, csekély sikerességgel. A társadalmi atmoszféra finom rezdüléseinek megértése-megérzése az, amellyel a szépirodalom minden más eszköznél hatásosabban tud hozzájárulni politikai tudásunk bővüléséhez. És éppen ezeknek a rezdüléseknek az aprólékos leírásával kezdődik a szóban forgó történet is.

A Krasznahorkaira jellemző apokaliptikus világkép szűrőjén keresztül megvilágított közeg alapélménye a politizálás hagyományos eszközeivel visszafordíthatatlan romlás és romlottság kollektív tapasztalata, olyasfajta átható pesszimizmusnak ágyazva így meg, amely minőségileg eltér a kevésbé optimista történelmi korokra jellemző negatív közhangulattól. A szóban forgó település polgárai ugyanis a politikai alternatíva hiányának tudatában és

a totális reményvesztettség állapotában élik mindennapjaikat. Számukra a földi valóság elviselhetetlenségéből talán még kiutat is jelenthetne az a gondolat, hogy e világi nyomorúságukat követően van remény egy magasabb rendű lét megélésére, azonban a kilátástalanságot a végetekig elmélyíti a feloldhatatlannak tűnő, társadalmi szintű metafizikai elbizonytalanodás. Ezzel összefüggésben a mindennapokat már jó ideje áthatja az az érzés, hogy nehézségeik túlnyúlnak a fizikai realitás szemmel belátható határain, s végeredményben valamiféle, emberi ésszel fel nem fogható, teológiai meghatározottságú problémára vezethetők vissza:

„...a megszokások rendje megkérdőjeleződött, a mindennapi beidegződéseket szétzilálta egy megférkeztetetlenül terebélyesedő zűrzavar, a jövő alattomos, a múlt felidézhetetlen, a hétköznapi élet működése pedig kiszámíthatatlan lett, egészen a belenyugvásig, amikor már az sem elképzelhetetlen, hogy egyetlen ajtó nem nyílik többé, és a földben a búza befelé nő, mert a bomlasztó ártalomnak csupán a tünetei voltak észlelhetők, az ok fölmérhetetlen és megfoghatatlan maradt, így aztán egyebet nem is lehetett tenni, mint szívósan rávetődni mindarra, ami még megragadható...” (9–10.)

Az általános kiútatlanság jellemezte közérzethez logikusan hozzákapcsolódik egy zsigeri bizonytalanságérzet, ami abból fakad, hogy az a kiszámítható és áttekinthető környezet, amely az alapvető fizikai szükségleteken túlmutató élet megéléséhez elengedhetetlen, nem adott többé. És itt nem a hétköznapi ügyes-bajos dolgainak menedzseléséről van szó: szükséghelyzetekben az egyéni és társadalmi létünk alapjait érintő félelem kerít minket hatalmába. A közhangulatot átható egzisztenciális szorongás mindennél látványosabb jele, hogy a krízis tüneteit már nem pusztán a társadalmi tér absztrakt valóságában véljük felfedezni, hanem a válságjelenségeket a természet objektívnek gondolt elemein is észleljük („a földben a búza befelé nő”).

A közélet minden szintjére megállíthatatlanul beszivárgó folyamatok nem hagyják érintetlenül a közérkölcök területét sem. Az elfogadott morális alapelvek kötőereje semmivé foszlott, azokat a település lakói többé nem tekintik érvényesnek. Mindebből következően a jó és a rossz közti különbségtétel – egyáltalán: az arról való gondolkodás – immár értelmetlen és tárgyitalan. A nihilista szemlélet általánossá válásával egyidejűleg az emberi természetben kiiktathatatlanul jelen lévő animális mozgatórugók is megerősödtek. A létszükségletek felértékelődése ellenére azonban a nem materiális igények továbbra is szerves

⁹ LÁNCZI András: *Politikai megváltás. Lehetőség-e a racionális politika?* Bp., Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Alapítvány, 2023

¹⁰ GONTIER, Thierry: *From "Political Theology" to "Political Religion". Eric Voegelin and Carl Schmitt = The Review of Politics*, 2013, 1., 25–43.

¹¹ Uo., 25–26.

Képkocka
a Werckmeister
harmóniák
című,
2000-ben
készült filmből
Rendező:
Tarr Béla,
Hranitzky Ágnes
Író:
Krasznahorkai
László
© YouTube

részét képezik számos ember életének, ám ezek látványosan és fájóan kielégületlenek maradnak.

Nem fűződhet hozzá kétség, hogy a településen élők földi és égi tájékozódóképességének megzavarodása alapjaiban felforgatta, sőt, szétzilálta a – korábban sem feltétlenül összetartó – politikai közösség kötelékeit. A társadalmi szolidaritás foka és a közösségi terek állapota közt jellemzően szoros összefüggés áll fenn. Nincs ez másképp a nevezetes dél-alföldi kisvárosban sem: „...minden úgy festett, mint az ostromlott helyek általában, ahol fölöslegesnek és hiábavalónak ítélvén az összes további erőfeszítést, lemondtak már a kockázatos emberi jelenlét utolsó árulkodó jeleiről is, abban bízva, hogy ha már az utcákat és a tereket át is kell engedjék, a házak vastag falai mögött a meglapulókat nem érheti komoly veszedelem”. (29.)

A dinamikus és életteli közösségekre jellemző, hogy politikai krízisek idején az utcák megtelnek, hiszen az adott társadalmak immunrendszerét kihívás elé állítja és aktiválja valamiféle újszerű jelenség. S megfordítva: egy közösség válságállóságának fogyatékoságait mutatja, ha kollektív megoldást sürgető probléma esetén az egyének – a közélet adta lehetőségekről lemondva, azokban inkább

veszélyt, semmint megoldást látva – elhagyják a köztereket, s privát szférájukba vonulnak vissza. Ez az a pont, amikor a közösség mint a politikai élet inherens alkotóeleme (időlegesen vagy véglegesen) megszűnik létezni.

Annak ellenére, hogy a politikai berendezkedés megszokott keretei még úgy-ahogy állnak, s látszólag működnek a közösség életét meghatározó mechanizmusok és intézmények, az emberek pontosan tisztában vannak azzal, hogy a társadalmi szövődések végérvényesen meglazultak, sőt, bomlani kezdtek. Noha nem mondják ki, a településen élők tökéletesen tudják, hogy rendkívüli állapotok küszöbén állnak.¹² (Lásd az első fejezet címét.)

Ez az a politikai helyzet, amelyben a közösség túlnyomó többsége által legitimnek gondolt feltételrendszer társadalmi elfogadottsága vésszen erodálódott, s levegőben lóg a polgárok életét megszabó keretek egyelőre beláthatatlan irányú, ám bizonyosan gyökeres átalakulása. Ez az a pillanat, amikor a jelen félreérthetetlenül előre jelzi a holnap bekövetkező események valódi súlyát: „...a veszély bizonyosságának gyötrő tudatánál is tűrhetetlenebbnek bizonyult az a közös előérzet, hogy hamarosan bármi megtörténhet, és pontosan ez a »bármi«, a gyöngülésé-

¹² Nagyon nehéz elképzelni, hogy Krasznahorkai ne olvasta volna Carl Schmitt nevezetes írását, olyannyira szembetűnő a megfogalmazásbeli és gondolati hasonlóság a német politikatudós által rendkívüli

helyzetnek nevezett politikai körülményrendszerrel. SCHMITT, Carl: *A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok*. Ford. KISS Lajos, Bp., Osiris-Pallas Stúdió-Attraktor, 2002

ben mutatkozó törvény volt nyugtalanítóbb minden személyes szerencsétlenségénél”. (10–11.)¹³

A korábban ismert politikai rend megszűnése azonban nem csupán a megjósolhatatlan jövőtől való félelmet idézi elő a helyi társadalomban: a rombolás és a fennálló berendezkedés ledöntésének lehetősége egy amorf, eleddig nem látott világ ígérteit is felvillantja. Vagyis elmondható, hogy a változástól való rettegés és annak nietzschei akarása¹⁴ párhuzamosan formálja az érintettek holnapról való gondolkodását.

A Herceg és a bálna

A sorsfordító esemény bekövetkeztére nem kell sokat várni: legkésőbb a cirkuszi társulat, és különösen a fő attrakciónak számító preparált óriásbálna megérkezésének pillanatában mindenki számára nyilvánvalóvá válik, hogy pozitív vagy negatív előjellel, de egyéni és közösségi életük mindenképpen új mederbe terelődik. Az óceánt csak hírből ismerő emberek számára a cet jelenvalóságával egy, előzőleg elérhetetlennek vélt világ lesz a kézzelfogható realitásuk része: az életüket a végeláthatatlan síkságon kezdő és végző alföldi emberek számára aligha volna bármilyen nehezebben elképzelhető, mint az, hogy egyszer csak saját szemükkal, kisvárosuk főterén, szinte karnyújtásnyi távolságból láthatják az általuk soha nem ismert tengerek eme különös teremtményét. A méretében és idegenségében egyaránt lenyűgöző preparátum oda nem illősége¹⁵ azonban természetesen ébreszt kételyeket a polgároknak azzal kapcsolatban, hogy a hatalmas állat megjelenése vajon a Jó vagy a Gonosz beavatkozásának köszönhető-e. Az impozáns nagyságú, ám belül kongóan üres tetem egyszerre hordozza magában egy egykorvolt lény grandiozitását és a halál legyőzhetetlenségét.¹⁶ A hol „egzotikus szörnyetegnek” (31–32.), hol „kísérteties alkotmánynak” (30.), hol pedig „sátáni járműnek” (30.) nevezett látványosság félreérthetetlenül magán viseli annak bizonyosságát, hogy a sivár kisváros jövőjét immár olyasfajta erők fogják meghatározni, amelyeket kontrollálni a polgároknak bizonyosan nem lesz módjuk.

Mint kiderül, a megváltás és a kárhozat esélyét szétválaszthatatlanul magában hordozó hobbes-i szimbólummal¹⁷ a településre jött egy Herceg névre hallgató személy is. Ez a különös egyén, akinek nevét időnként kis-, időnként pedig nagybetűvel írják, karizmatikus megjelenésével, sőt, már jövetelének ígérteivel is pillanatok alatt messiasjelöltté válik a csodára kiéhezett emberek szemében. A Herceg – neve Machiavelli-utalásnak is tekinthető¹⁸ – annak dacára nyeri el a sajátos megváltói pozíciót, hogy papagájszerű hangja és alig kivehető beszéde nem predesztinálja minderre. A rombolás és az újrateremtés szükségességét egyidejűleg hirdető figurát nézve és hallgatva az összegyűlték az akarat mindenkefelettségét érzik, elgondolva a korábban elgondolhatatlant, hogy igenis létezhet valaki, aki eljön értük, és megszabadítja őket földi nyomorúságuktól.

A Herceg és a bálna kettősének megbonthatatlan egysege remekül illusztrálja, hogy a politikai megváltás kétarcúságában az e világi üdvözlés üzenete és a messianisztikus szerepet büszkén felvállaló politikai aktor szervesen összetartozik. Ebből adódik azonban, hogy a cet kapcsán nem eldönthető, hogy esetében a metafizikai szint politikába történő átszivárgásáról vagy egy metafizikai szimbólum politikai kiaknázásáról van-e szó. De, ahogy azt Kántás felveti, a Herceg esetében is nagy kérdés, hogy „generálja, vagy csupán katalizálja az eseményeket”?¹⁹ Feltételezhetően akkor járunk a legközelebb az igazsághoz, ha párosukat vizsgálva egy szimbiotikus interakciót azonosítunk, amelynek két tagja csakis a másikkal együtt nyeri el értelmét, és kizárólag azzal egyetemben képes a politikai tér radikális átalakítására.

(de)Konstrukció

Az Ígélet politikaformáló hatását szembeötlően jelzi a társulatot körülölgő felfokozott közhangulat. Az apátiába süppedt, a kollektív cselekvés lehetőségéről már rég lemondó helyi társadalom, sőt, a környékbeli falvak lakói részéről is soha nem tapasztalt érdeklődés mutatkozik a településre érkezett különös társaság iránt. A régóta üre-

¹³ Földényi F. László találó megfogalmazásában: „Mintha már a könyv első lapjain »túl« lennénk mindenben.” FÖLDÉNYI F. László: *Egy beteljesedő jóslat* (Krasznahorkai László: Az ellenállás melankóliája) = *Jelenkor*, 1990, 12. sz., 1046–1050., 1047.

¹⁴ KÁNTÁS Balázs: *Krasznahorkai regényben és filmen: Töredékes esszé-kísérlet Krasznahorkai László Az ellenállás melankóliája című regényének és Tarr Béla belőle készült, Werckmeister-harmóniák című film-adaptációjának összehasonlítására* = *Holdkatlan*, 2017, 14. sz. <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/78244>

¹⁵ A társulat különösségét tovább mélyítette az azt vezető egyén, a Direktor nevének idegen csengése.

¹⁶ Ezen a ponton egyidejűleg idéződik fel bennünk a jónási és a Moby

Dick-féle történet. Az előbbi allúzió alátámasztja Zsadányi észrevételét, miszerint műveiben Krasznahorkai előszeretettel utal a biblikus kultúrkör egyes elemeire. ZSADÁNYI Edit: *Krasznahorkai László*. Pozsony, Kalligram, 1999, 8.

¹⁷ SHAPIRO: i. m. (2017)

¹⁸ A herceg kifejezés olasz megfelelőjét, a principe szót használják a fejedelmi tisztség megnevezésére is, és ez szerepel Machiavelli nevezetes művének címében is. MACHIAVELLI, Niccolò: *A fejedelem*. Ford. LUTTER Éva, Bp., Helikon, 2019

¹⁹ KÁNTÁS Balázs: *A Herceg alakja* Az ellenállás melankóliájában és a Werckmeister-harmóniákban = *Holdkatlan*, 2013, 12. sz. <https://real.mtak.hu/31381/>

Képkocka
a Werckmeister
harmóniák
című,
2000-ben
készült filmből
Rendező:
Tarr Béla,
Hranitzky Ágnes
Író:
Krasznahorkai
László
© YouTube

sen tatóngó közterek ismét emberekkel és élettel telnek meg, látványos bizonyítékát adva a közösségi élet hirtelen és totális átpolitizálódásának. Egészen sajátos tapasztalatot jelent, hogy a híres-nevezetes attrakció köré gyűlő sokaság miféle fókuszált figyelemmel közelít a továbbra is ismeretlen kincset rejtő, lezárt vagonhoz, de nem az embertömeg létszáma és nem is annak fegyelmezettsége a legfeltűnőbb: „...ennél lényegesen többről volt szó, a csöndről ugyanis, egy fojtott, kitartó, baljós csöndről, hogy sehonét nem hallatszott egyetlen árva hang sem, hogy több száz ember egyre növekvő türelmetlenségben, makacsul, szívósan, ugrásra készen, mégis teljes szótlanágban várakozott arra, hogy elkezdődjék végre az ilyesfajta látványosságok esetén általános élénk izgatottság helyett szinte eksztatikus felhangoltság övezte »előadás«; mintha senkinek nem lenne már köze a másikhöz, és mindegy volna, mi végre áll itt a többi, vagy éppen ellenkezőleg, mintha egymáshoz bilincseltek volna őket, mikor az összeláncoltság a szabadulásnak még a kísérletét is reménytelenné teszi, s így egészen fölöslegessé a megszólalást”. (97.)

A fenti sorok világosan rámutatnak arra, hogy a politikai megváltás jelenségének vizsgálatakor nem feledkezhünk meg a tömeg problematikájáról. A sok tekintetben

Ortega y Gasset-i gondolatmenetet²⁰ idéző sorok kitűnően illusztrálják, hogy a „máris legalább háromszáz főnyi – több mint hűséges – közönség” (96.) már (az akkor még ismeretlen forrású) kinyilatkoztatást várva is majdhogynem a kollektív extázis állapotába kerül. Sőt, az egyik főszereplő, Valuska meglepődve szembesül azzal, hogy a báméskodókat „maga a közszemlére tett hírnök”, vagyis a cet „nem is érdekli igazán”, és „egyszerre rettegő és sóvár tekintetük azonban inkább magát a vagonat pásztázta végig, mintha lenne itt még valami, aminek föltételezett jelenléte már lehetőségében is fölülmul számukra minden egyebet”. (102.) Talán ekkor tudatosul benne, hogy az arctalan sokaság valójában nem is a bálnát kívánja megpillantani, hanem az azzal járó, körvonalatlanágában még csábítóbb radikálisan Mást, ami az egyedüli gyógyírt jelentheti egyéni és közösségi létük elviselhetetlenségére.

Mindezek alapján joggal mondhatjuk, hogy a lokális társadalom politikai helyett mindinkább egy vallási közösségre, sőt, szektára kezd emlékeztetni, ezzel egyetemben a sokadalom tagjai feltűnő gördülékenységgel mondanak le egyéniségük képviselőtéről, az üdvözülést hozó szóra éhezve önként válnak a messiásjelöltet követő gyülekezet

²⁰ ORTEGA Y GASSET, José: *A tömegek lázadása*. Ford. SCHOLZ László, Bp., Nagyvilág, 2003

tagjává-rabjává. Így a politikai tömegrendezvényektől olyannyira elütő viselkedésminták voltaképpen egy tágan értelmezett szertartás elemei, amelyek azt a célt szolgálják, hogy precíz és átszellemült követésükkel hozzájáruljanak a földi Paradicsom megvalósulásához.

Itt nem egyszerűen arról beszélhetünk, hogy egy korábban létező, ám bizonyos körülmények hatására depolitizálódott közösség újfent politikailag aktívvá válik, s ezzel egyetemben működése a politikai logikát követve válik érthetővé. Az – ebben az értelemben felfogott – polisz szerkezete ugyanis nem marad érintetlen: a közösség a rombolást és a megújódást egyszerre ígérő alternatíva hatására előbb atomjaira bomlik, majd a kötelekeiktől megfosztott egyének – a frissen felbukkanó megváltóaspiráns köré rendeződve – egy új struktúrájú, homogén tömegbe szerveződnek. A dekonstruálódás és a konstruálódás e sajátos folyamata során a diszfunkcionális működése miatt megszűnő lokális társadalom helyett egy létező társadalmi igényre reflektáló, ám belső egyensúllyal és tartóerővel nem rendelkező közösség jön létre. E kollektív entitás ereje és gyengesége egyazon okra vezethető vissza: a politikai akarat mindenekfelettségét sugárzó megközelítés korábban nem tapasztalt energiákat képes felszabadítani tagjaiban, ám ugyanilyen fontos kiemelni, hogy politikával szembeni kitettségéből adódóan létezése és (ön)értelmezési tartománya a politikai térre korlátozódik. Ebből következik, hogy minden sajátossága dacára

a jelenség inkább tekinthető kvázi vallási, semmint tisztán vallási fenoménnek, hiszen teológiai dimenziói a döntő pillanatokban elkerülhetetlenül alárendelődnek a politikai szempontoknak.

Leegyszerűsítő lenne azonban azt gondolni, hogy az „állítólag »megdelejezett« s már-már hadseregnyire duzzadt csőcselék” (95.) teljességgel a társulatot vezető Direktor vagy éppen a karizmatikus fellépésű Herceg elvárásainak megfelelően, egyfajta bábként cselekedne. Noha eleinte úgy tűnik, hogy „a viszony bálna és hívei között meglehetősen egyoldalú” (97.), s mintha itt egy vezetett, sőt megvezetett sokaságról lenne szó, egyre több jel árulkodik arról, hogy a tömeget előzőleg oly sikeresen lázító politikai szereplők mind kisebb eredményességgel tudnak hatást gyakorolni annak magatartására. Olybá tűnhet, hogy a morális normáktól végérvényesen elszakadt, immár irányítatlan társaság kollektív öntudatra ébred, s célul a múlt totális elpusztítását tűzi ki. A tömeg viselkedése alapján joggal sejthető, hogy tagjai nem pusztán a fennálló berendezkedés értékeit kívánják a földdel egyenlővé tenni, hanem világossá teszik: ha eljön az idő, kifejezetten élvezetüket lelik majd az őket körülvevő környezet lerombolásában. S ismét Ortega y Gassetet idézi az, ahogy a társadalom peremére szorult, lenézett és megvetett garázdálkodó csoportok végre fontosnak érezhetik magukat, s időtlen idők óta tartó háttérbe szorítottságuk után végre politikai létük értelmére lelhetnek.

Képkocka
a Werckmeister
harmóniák
című,
2000-ben
készült filmből
Rendező:
Tarr Béla,
Hranitzky Ágnes
Író:
Krasznahorkai
László
© YouTube

Metafizikai igazság(szeletek)

A megbabonázott csödülettel való szembeállításaként is értelmezhető a regény ikonikus kocsmajelenete. A „Péfeffer” névre hallgató ivó bódult közönsége ugyanis es-ténként egy egészen különös eseménynek lehet szemtanúja és egyben aktív résztvevője. A jóságos és ugyanakkor végtelenül naiv, a településlakók által egyszerre becsült és a háta mögött kinevetett Valuska a zárórához közeledve nap mint nap eljuttassa az ott lévők bevonásával a napfogyatkozás misztikus folyamatát, azt, hogy „miképp is van az a dolog a földdel meg a hóddal”. (75.) A hely mindennapi rutinjához tartozó ceremóniában az alkohol hatása alatt álló személyek nem egy bűvös vagy legalábbis őket megmozgató játékot látnak, hanem sokkal inkább az utolsó utáni fröccs elfogyasztásának lehetősége miatt üdvözlük kitörő lelkesedéssel azt.

Tagadhatatlan, hogy a szerepjátékban való részvételre a kocsmá népét csak az időhúzás szándéka motiválja, ám a jelenlévők mindegyike számára egyértelmű az aktus különös időszerűsége és helyénvalósága: olyan időket élnek, amikor nagy szükség van az efféle, a hétköznapiak rendjében gyökeret vert hagyományok gyakorlására, akkor, amikor a település lakói „kénytelenek voltak arra gyanakodni, valami körülöttük (»Az égbe? A földbe?«) gyökeresen megváltozott”. (76.) S noha a hely borgőzös vendégei nem titkolják materiális indíttatásukat és a magasztos eszmékkel szembeni érdektelenségüket, Valuskát mindez nem tántorítja el attól, hogy igyekezzen betekintést nyújtani nekik a földi valóságon túli világ végtelen tágasságába és „a kozmosz monumentális nagyszerűségébe”. (78.)²¹ A kisváros sivárságához szokott emberek többsége valószínűleg nem tudatosítja magában, hogy az előadásban kaotikus életük kevés biztos pontjának egyikét lelik meg nap mint nap. Nem véletlen tehát, hogy a közönség határozottan leszavazza Valuskát, amikor – időnként az újítás szándékával – a napfogyatkozás megidézése mellett kíséreltet tesz a tejútrendszer bemutatására is: a jelenlévők ugyanis „egyáltalán nem akartak itt már semmiféle kétes változatosságot, s mert a közös, néma tapasztalat, tudniillik, hogy minden átalakítás és elmozdítás, minden kiigazítás és beavatkozás: romlás – általánosnak volt mondható”. (76.)

Annak ellenére, hogy a közeget átható közöny és a spiritualitás iránti fogékonyság hiánya okán aligha lehet arra számítani, hogy a résztvevők az emelkedettség ritka pillanatainak egyikét fogják megélni, Valuska makulátlan jósága mégis elhozza a szakralitás mással összetéveszthetetlen mozzanatát. Ennek köszönhetően a sajátos „szertartás” zárásképpen az ivó társasága számára egy szemrebbesnyyi időre „nyitva felejtették az ajtót” (86.), és ezáltal megtapasztalhatják a lelki gazdagság élményének kivételességét. Illékonysága dacára a kollektivitás érzésének átélése világos jelét adja annak, hogy a kisváros kopár érzelmi életében is van lehetőség transzcendens élményben részesülni. A magasztos elvek érvényességéről már lemondott emberek megízlelhetik tehát, hogy az erő és az akarat mindenkefelettségét hirdető földi kereteken túl igenis létezik valami mélyebb igazság, amely felébreszti e világi szenvedéseik alternatívájának reményét.

Távolabbról nézve a jelenet arra a kontrasztra is felhívja a figyelmet, amely a cirkuszi társulat által kiváltott „ekszztatikus felhangoltság” felszínes kvázi vallási jegyei és a maga kisszerűségében jelentéktelennek tűnő kocsmai események tiszta kivételessége közt feszül. A kettő közti különbség egyértelmű bizonyítéka annak, hogy a bálna hozta ígéret üres grandiozitása sokkal inkább politikai, semmint metafizikai térben értelmezhető. Ezzel szemben a Valuska és társai által teremtetett különös atmoszféra megtapasztalhatósága világosan jelzi, hogy a befolyását a vallási szférára is kiterjeszteni igyekvő politikum látszólagos mindenhatóságát cáfolva igenis létezik az e világon átélhető emelkedettség és – pozitív értelemben vett – kiszakítottság-érzés, amelyek átmenetiségük és a tragikomikus körülmények dacára tényleg elhosszabbítják a résztvevők sűrű hétköznapijaiba a transzcendens pillanat kitüntettségét.²²

Külön érdemes szólni Valuska alakjáról, ugyanis az ő személyét elemezve két „archetípust” is azonosíthatunk. A szerepét „profetikus átszellemültséggel” (85.) betöltő férfi kapcsán helytálló Szabó észrevétele, aki a Krasznahorkai-regényekben az angyalfigurák folyamatos jelenlétéről és a remény antropológiailag kódolt illúziójáról beszél.²³ Az emberek többsége által bugyutának tartott Valuska tudása szívbeli tudás: a jóról és a jóságról vannak nehezen megfogható és továbbadható ismeretei, amelye-

²¹ Szabó Gábor joggal mutat rá arra, hogy a recepció nem fordít elég figyelmet a *Sátántangó* és *Az ellenállás melankóliájának* ironikus modalitására, márpedig az említett Krasznahorkai-művek e sajátossága politikaelméleti szempontból is érdekes adalékkal szolgálhat számunkra. Szerepe kettős: oldja ugyan a mindent uraló reménytelenséget, ám bizonyos értelemben el is mélyíti azt, hiszen még inkább megmutatja a helyzet nyomorúságos mivoltát. SZABÓ Gábor: *Kilátás az utolsó hajóról. Krasznahorkai László prózavilága*. Bp., Magvető, 2024, 10.

²² Valami hasonlót tapasztalt meg Arthur Koestler *Sötétség dőlben* című művének főszereplője, Rubasov is, amikor szembesül az életét és gondolkodását behálózó ideológia hamis természetével. A megvilágosodása pillanatában őt elöntő óceáni érzés fájoan hívja fel a figyelmét arra, hogy sok évtizeden keresztül egy fals eszme „istenét” szolgálta, közben szem elől tévesztve azt, ami igazi hitélményt jelenthetett volna számára. TÓTH Miklós Bálint: *Az ideológiától a nosztalgiáig. Barangolások Koestlerrel és Máraival*. Bp., MCC Press, 2023, 96.

²³ SZABÓ: i. m. (2024), 12.

ket inkább csak sejtetni és éreztetni tud materiális világlátásuk által megkötött embertársaival. De Valuskával összefüggésben hasonlóképpen érvényes megállapításokat tehet az, aki személyét az udvari bolond hagyományos karaktere felől veszi szemügyre. Noha a királyi udvarok klasszikus szereplőjéhez hasonlóan a naiv Valuskát sem veszik komolyan a körülötte lévők, sajátos módon éppen perifériára szorultsága teremti meg a lehetőséget számára, hogy – egyfajta szelepként – kimondjon olyan igazságokat, amelyek nem illeszkednek a helyi közösség eltorzult értékrendjébe. Ekképpen alakjában olyasvalakit fedezhetünk fel, aki a szinte mindent átható romlottság időszakában is képes felvillantani a morálisan helyes alternatíva esélyét, még ha döntéshozói pozíció híján nincs is érdemi befolyása az események kimenetelére.

És ami utána jön...

Nem fűződhet kétség ahhoz, hogy a metafizikai elbizonytalanodás általánossá válása közepette Valuska konok küzdelme a kollektív kiábrándultság ellen nem jelent és nem jelenthet többet egy magányos hős erkölcsileg helyes, ám sikertelenségre ítélt tetténél. Magatartásának morális helyénvalósága ugyanis nem változtat azon a tényen, hogy az atomjaira hullott, a megváltás ígéretében végérvényesen csalódott kisváros deklasszált tagjai – a bennük évtizedek alatt felgyülemlett feszültséget levezetve – nekikezdenek a békés emberi együttélés feltételeit biztosító társadalmi keretrendszer teljes megsemmisítésének. A totális értékvesztettség állapotába süllyedt tömeg megszabadul a civilizált magatartás jelentette (ön)korlátozás minden fékező erejétől, olyan folyamatoknak ágyazva meg ezzel, amelyek az emberi méltóság fogalmát ismerő – és legalább elvi szinten érvényesnek tekintő – közösségekben korábban elképzelhetetlenek lettek volna. Az épített környezettel és kiváltképp a kulturális értékekkel szemben ellenséges sokaság láthatóan örömet lel a sok nemzedék által komoly erőfeszítéssel létrehozott életér módszeres lerombolásában, ám pusztításuk fókusza nem pusztán az élettelen miliőre korlátozódik. A korábbi normák semmibe vétele – torz módon – felszabadítóan hat a tömegre azáltal, hogy dühüket a fizikai valóság mellett embertársaikon is ki- és megélhetik. Az alapvető erkölcsi szabályokban, különösen az ölés tilalmában a képmutatás, mások és önmaguk becsapásának végső formáját fedezik fel. E lépéssel azonban olyan útra térnek, amely az ember morális lény voltának tagadásához vezet.

Az apokaliptikus végkifejlettel szemben két eltérő természetű, ám jól körvonalazott megoldási javaslat is meg-

fogalmazódik, azonban a földi üdvözülésre reménytelenül szomjúhozó lokális közegben mindkettő elkerülhetetlenül bukásra van ítélve. Az első, a Valuska nevéhez köthető álláspont az emberi jóságba vetett abszolút hit győzelmét posztulálja. Az erkölcsi idealizmusként is értelmezhető nézet szerint a kitartóan képviselt s etikailag helyes pozíció ugyan nem feltétlenül érvényesül politikai síkon, ám ettől függetlenül erkölcsi magasabbrendűsége végeredményben nem megkérdőjelezhető. A helyzet igazi tragikumát az adja, hogy idővel a jó e világi megtestesítőjeként fellépő Valuska maga is elveszíti a hitét abban, hogy az erő és az akarat által meghatározott politikai realitásban van-e egyáltalán létjogosultsága a moralitáshoz fűződő kérdéseket feszegetni. Sőt, magában arra a következtetésre jut, hogy „>se isten, se pokol<”, hisz azonkívül, ami van, nem lehet hivatkozni még valamire, s hogy csak a rosszra volna magyarázat, a jóra nem, ezért >nincs se rossz, se jó<, egészen másféle törvény irányít, mindig az erősebbé, amihez >éppen akkor, mikor ő az erősebb, semmi más nem fogható<”. (248.) Innen nézve olybá tűnik, hogy Valuska világképe egy szélsőséges módon felfogott politikai realizmus irányába mozdul el, amely a szűk értelemben vett hatalmi szempontokon kívül nem fogad el más érvényes politikai elvet.

Hasonló alapossággal kidolgozott, ám szükségszerűen kudarcos a másik, az Eszter úr figurája képviselte értelmiségi alapállás is. Példája világosan mutatja, hogy bármennyire is nagyra becsülendő a politikai valóságtól régen eltávolodott egykori iskolaigazgató makacs törekvése²⁴ a rég elveszett zenei harmónia megtalálására és a sanyarú közéleti viszonyok ignorálására, igyekezetének eredménytelensége a kezdetektől fogva kódolva van. Ennek oka a politika természetének alapvető félreértésében keresendő: Eszter úr ugyanis figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy a közügyek aktuális állapota miatti elégedetlenségében hiába igyekszik hátat fordítani a társadalomnak, lényünk közösségi meghatározottságából fakadóan voltaképpen nincs lehetősége kivonulni a politika világából. Megfordítva: bármennyire is próbálja a politikai problémák elől menekülő egyén leválasztani magát az őt szűkebben-tágabban körülvevő politikai közegről, a politikai mezőben végbement folyamatok hatásai elől semmiképpen sem térhet ki. Ennek kapcsán Eszter úr kénytelen szembesülni a politikai kultúra jelentőségével: ekkor válik számára egyértelművé, hogy a rögzült társadalmi attitűdök, kiváltképp az emberi érintkezés módozatai alapvetően befolyásolják a politikai történések kimenetelét. Hosszú elvonultsága után éppen a barbár pusztítás pillanatában utcára lépve döbben rá, hogy az általa képviselt

²⁴ Ez az a stratégia, amelyet Zsadányi Edit találóan a kivonulás programjának nevez. ZSADÁNYI: *i. m.* (1999), 7.

Képkocka
a Werckmeister
harmóniák
címe,
2000-ben
készült filmből
Rendező:
Tarr Béla,
Hranitzky Ágnes
Író:
Krasznahorkai
László
© YouTube

apolitikus világlátás is hozzájárult ahhoz, hogy az események ilyen fordulatot vegyenek.

Annak ellenére, hogy az emberi méltóság eszméit semmibe vevő tömeg vandalizmusa akár a fasizmus allegóriájaként is felfogható, közelebbről szemlélve ennél jóval árnyaltabb képet kapunk. Helytállóan állapítja meg Kántás, hogy egyoldalú lenne a káoszt egyidejűleg tápláló és annak hatásait a maga javára fordító Eszterné figurájában pusztán az ördögi elemet kiemelni; ugyanilyen fontos észrevenni, hogy az anarchikus állapotok után bekövetkező konszolidáció idején nyugodt vezetőként fellépő alak mélyen emberi viselkedésszerűségeket mutat, amikor az adott politikai szituációban felfedezi a hatalom megragadásának lehetőségét.²⁵ A kiérződő empátia nem csupán az új rend politikai vezetőire terjed ki, hanem a kialakuló berendezkedés rétegzett értelmezésében is tetten érhető. Tanulságos látni, hogy az illúzióvesztett sokaság frusztrációját ugyan valóban agressziójának mértéktelen megélésével vezeti le, azonban a stabilitás iránti természetes politikai igény idővel szinte automatikusan jelentkezik. Erre reagálva nem meglepő, hogy az Eszterné irányításával létrejött struktúra célul tűzi ki a szélsőséges aktorok perifériára szorítását és a közösségi lét hétköznapi mederbe terelését. A politikai megváltás kudarca tehát nem ássa alá a kiszámítható együttélési formák biztosítására irányuló emberi vágyat, egyúttal mutatva azt is, hogy a grandiózus ígéretek beteljesületlenségét követően a megoldandó politikai kérdések szinte kikövetelik a kézzelfogható válaszokat javasoló szereplők színre lépését. Ezzel egyetemben az „anarchikus és gyilkolászásba fulladó lázadás sötéttségét egy jól kivilágított kispolgári »rend« sötétsége váltja fel”.²⁶ Ilyen tekintetben a földi üdvözülés sikertelensége nem egyenlő a történelem végével: a vágyak és az

ambíciók leértékelődésével ugyan, ám a politikai dilemmák továbbra is velünk élnek.

A melankólia józansága – a józanság melankóliája

A dél-alföldi kisváros történetében Krasznahorkai szinte politikatudósi precizitással tárja elénk a politikai megváltás jelensége kapcsán óhatatlanul bekövetkező kudarcos folyamatot, egyúttal figyelmeztetve bennünket az ember istenné válását ígérő politikai illúziók pusztító következményeire. Noha a megváltóaspiránsok által megfogalmazott eszme tartalmi elemei történelmi koronként érdemben eltérhetnek egymástól, az e világi tökéletesedés kollektív vágyától a fájdalmas kiábrándulásig húzódó ív mégis jellegzetes mintázatot mutat. A földi üdvözülésnek rendszerint válsághelyzetben felbukkanó mozzanatában szétbomthatatlanul keverednek politikai és vallási-vallásszerű elemek. A két terület határmezsgyéjén mozgó fogalmat közelről szemlélve elmondhatjuk, hogy a fizikai valósághoz hasonlóan a politikai-metafizikai térben sem maradhat sokáig betöltetlenül űr: amiképpen a hitevesztett társadalomban logikusan fokozódó transzcendenciaigény okvetlenül keresletet teremt egy újfajta (kvázi) vallási képződmény megjelenésére, úgy a metafizikai kiüresedés társadalmi közege is kedvező táptalajul szolgál az emberi korlátoktól való megszabadulás ígérését felvillantó ideák feltűnéséhez. A szóban forgó dinamika sajátossága, hogy a metafizikai és politikai dimenzió közti határ szinte felismerhetetlenül elmosódik, s a korábban érvényesnek tekintett hitelvek és az azokon alapuló közösségi normák erodálódásával egyidejűleg a politikum látványos túlterjeszkedése is megfigyelhető. Ennek hatására a politikai vallások vezetői feljogosítva érzik magukat, hogy választ, sőt, iránymutatást nyújtsanak az emberi létezés bármely szintjét érintő kérdésekre.

Annak dacára, hogy a bálna és a Herceg kettősének színre lépése a szuverén hatalomgyakorlás korlátlanságát és korlátozhatatlanságát sugallja, idővel nyilvánvalóvá válik, hogy a politikum táplálta metafizikai ambíciók beteljesületlensége éppen a politikai rendre nézve bír leginkább végzetes következményekkel. A kisvárosi élet anarchiába fordulása maga után vonja az emberi méltóság módszeres semmibevételtét, egyúttal azonban lehetőséget is tartogatva azon politikai szereplők számára, akik a kaotikus viszonyok közepette a rendteremtés ígérétével képesek társadalmi támogatottságot szerezni. A politikai megváltás ígérétének látványos kudarca mindazonáltal egy olyan új berendezkedés kereteit vetíti előre, amelyben

²⁵ KÁNTÁS: i. m. (2017)

²⁶ Pančićot idézi ČUDIĆ, Marko: *Négy kísérlet Krasznahorkai Lászlóról. Četiri ogleda o Laslu Krasnahorkaiju*. Belgrád, Univerzitet u Beogradu, Filološkifakultet, 2016, 78–79.

– az adott feltételek mellett – sem egyéni, sem kollektív szinten nincs mód az animális szükségletek kiszolgálásán túlmutató, jó élet megélésére.

Noha a mélyen pesszimista jövőkép látszólag nem enged teret semmiféle bizakodásra, a Krasznahorkai-világban figyelmesen szemlélődő olvasó mégis találhat olyan mozzanatok, amelyek a remény írmagját hordozzák magukban. Habár a felmutatott alternatíva, a Valuska-féle morális és az Eszter úr által fémjelzett értelmiségi alapállás egyaránt alkalmatlannak bizonyulnak arra, hogy gátat szabjanak a földi üdvözülés illúzióját kergető tömeg tombolásának, a szöveg – ambivalens módon – mégis azt az érzést kelti az olvasóban, hogy mindennek ellenére a kaotikus világban mégis velünk van a rendezettség egy sajátos formája. Ennek legszembeötlőbb jele a címben is szereplő melankólia kifejezés, amely egyidejűleg magában foglalja a lemondás nyomasztó érzését és a tehetetlenségünkkel való szembesülésből adódó felszabadulásérzetet. Maga a szerző a következőképpen értelmezi a fogalmat: „a melankolikus nézet nem csupán a megőrülésben való megfékezettséget jelent, hanem egyfajta beletörődést is”.²⁷ Ennek megfelelően a melankolikus világlátás politikai értelemben kettős következménnyel bír: nem csupán azt a belátást foglalja magában, hogy a földi valóság keretei közt nincs értelme a földi üdvözülés bekövetkeztében bízni, hanem azt is, hogy alig-alig érthető, de feltétlenül tökéletlen világunkban mégiscsak kirajzolódnak a természetes rend mozdíthatatlan kontúrjai. Léhelyzetünk – első látásra kétségkívül lehangoló – stabilitása teszi végeredményben lehetővé, hogy ráleljünk a napfogyatkozás-jelenethez hasonló kegyelmi pillanatokra, amikor is megélhetjük mindazt, ami emberi természetünk árnyoldalai

ellenére egyéni és közösségi szinten is élni érdemessé teszi életünket.

Kevésbé feltűnő ugyan, ám a cím mellett a szöveg stílárís meghatározottsága is karakteres politikaelméleti üzenetet hordoz magában. Ahogy Čudić felhívja rá a figyelmet, az alkotást jellemző, „rendkívül hosszú, kanyargó, ám ugyanakkor nyelvtanilag megdöbbentően logikus (kör)mondatok”²⁸ nyelvi szinten a minket körülvevő világ rendjének egységességét és ciklikusságát fejezik ki, amely politikai valóságunk minden árnyoldalát figyelembe véve is eltölthet bennünket nyugalommal. Noha egyesek²⁹ e nyelvi világ kapcsán annak szerző általi teremtettségét emelik ki, legalább ilyen fontos megjegyezni, hogy – a posztmodern nyelvi megközelítéssel ellentétben – szembeszökö az alkalmazott szókészlet organikussága³⁰ és letisztultsága, ezzel párhuzamosan pedig a mesterséges és önkényes szóalkotással szembeni averzió. Talán elsőre meghökkentő kijelentésnek tűnhet, ám a világnézetileg nehezen besorolható Krasznahorkai *Az ellenállás melankóliájában* sajátosan konzervatív válaszokat ad arra, hogy miképpen viszonyuljunk a politikai megváltás reményének teljességgel soha ki nem vesző jelenségéhez: az alkotás nyelvi minőségének egységessége annak a gondolatnak a kifejeződése, hogy szüntelenül válság sújtotta világunkban is lehet bizodalmunk abban, hogy egyszer-egyszer feltárul majd előttünk a rendezettség egy sajátos formája. A kijózanodás utáni paradox nyugalomban, amely kizárólag a kollektív üdvözülés illúziójának elengedését követően köszönthet ránk, csak akkor lehet részünk, ha képesek vagyunk átadni magunkat a melankólia egyszerre ernyesztő és felszabadító létállapotának. Politikai kihívás ez a javából, nem is kérdéses.

²⁷ KRASZNAHORKAI László: *Nem kérdez, nem válaszol. Huszonöt beszélgetés, ugyanarról.* Bp., Magvető, 2012, 53.

²⁸ ČUDIĆ: i. m. (2016), 11–12.

²⁹ KELLER Mirella: *Kószáló angyal a regény körkörös és a film időtlen világában (1. rész).* Krasznahorkai László *Az ellenállás melankóliája (1989) című regényének és Tarr Béla Werckmeister harmóniák (2000) című filmes adaptációjának elemzése* = *Filmtekercs*, 2010. június 7.

<https://www.filmtekercs.hu/magazin/koszalo-angyal-a-regeny-korkoros-es-a-film-idotlen-vilagaban-1-resz>

³⁰ Kulcsfontosságú Jergović észrevétele: „Krasznahorkai nem a kísérletezők, az avantgárdisták közé tartozik, [...] olyan író, aki nagyon is hagyományos módon teszi élvezhetővé szövegei olvasását, amelyek az írás klasszikus szépségén alapszanak...”. Idézi ČUDIĆ: i. m. (2016), 81.